

A LÁTHATATLAN MORFÉMA

BODNÁR FERENC

1. A közfelfogás szerint a mondat szintaktikai szerkezetében, a szintagmában a determináns és a (névszói) alaptag szerepét olyan nyelvi jelek tölthetik be, amelyek formális-tartalmi szempontból meghatározottak, tehát nyelvtani jelentésük van. Ezek a ragozható szófajok. Meglepő viszont, hogy ugyanezen közfelfogás szerint a magyar nyelvben szintaktikai funkciót tölthetnek be olyan névszók is, amelyek ragtalanok — illetve ragtalanok látszanak ugyanezen közfelfogás-értelmezés szintjén. Ilyen ellentmondástól terhesek az alábbi idézetek:

a) „A melléknév leggyakoribb mondatbeli szerepében, minőségjelzőként ragtalan ...” (35); „A határozószó ... már alapjelentésében valamilyen határozói viszonyt jelöl, így a mondatban határozórag vagy névutó nélkül, önmagában is lehet határozó.” (57); „A határozói igenév általában nem vesz föl toldalékot.” (62); „A tárgy állhat ragtalanul is ...” (273) „A ragtalan névszó ... töltheti be a határozó szerepét.” (287) „A birtokszót megelőző birtokos jelző ... lehet ragtalan ...” (347). (A mai magyar nyelv, Tankönyvkiadó, 1968.)

b) „... a főnévi igenevet főként az választja el a főnevek kategóriájától, hogy képzőt, jelet és viszonyragot nem kaphat ...” (I. 224); „Minthogy határozószóink már önmagukban is mindig kifejeznek valamiféle határozói viszonyjelentést, további viszonyragokat nemigen kapnak.” (I. 252); „... az alany mindig (viszonyrag nélküli) főnév ...” (II. 80); „... a mondat tárgyát nem mindig jelöli tárgyrag, hanem jelöletlenül is állhat tárgy.” (II. 153) „Teljesen ragtalanul kizárólag a *nap* főnév ... fordul elő határozóként.” (II. 153). (A mai magyar nyelv rendszere, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.)

c) „Olyan szavak, mint *föl, le; ... alig; nélkül* ... kétségkívül egyetlen morfémából állnak (43). „A főnévi tő már inkább képes a szó értékét felvenni. ... olyan szerkezetekben, mint *tő felett, fa alatt*, nincs alapja annak, hogy a *tő* és *fa* morfémákat tő és esetrag kapcsolatának fogjuk fel. Ezek a névutós szerkezetek szintaktikailag (a mondatban elfoglalt helyük szerint) ragos alakoknak felelnek meg.” (43); „Leginkább a melléknévi tövek lépnek fel szavak szerepében. ... Hiába keresünk ... valamilyen toldalékot a tő után, ha a melléknév jelzőként áll (pl. *fehér hajó*).” (44) (TELEGDI ZSIGMOND, Bevezetés a nyelvtudományba II. Tankönyvkiadó, 1964.)

E három „egységes” koncepció értelmében tehát pl. a következő mondatban: *A tanár hirtelen sietve idejött hozzám kijavítani az én most befejezett dolgozatom* — egyetlen névszói viszonyrag sincsen, annak ellenére, hogy „A rag viszonyt jelentő szóelem: a szónak más szavakhoz való mondatbeli (szintagmatikus) viszonyát jelöli.” (Tankönyv 88.) Eszerint mondatunkban vagy csupán látszólag vannak: mód-, idő-, cél-, helyhatározói, tárgyi, birtokos és minőségjelzői, predikatív szintagmák, vagy pedig e szó szerkezetek valóban föllelhetők mondatunkban, de bennük a szintaktikai

funkció valamely külső, transzcendens erőbehatás eredménye, esetleg egy jóindulatú istenség ajándéka lenne ...

2. E nyilvánvalóan módszerbeli ellentmondások feloldásának útja persze adva van azóta, hogy F. SAUSSURE tanai nyomán a nyelvet jelek rendszere-ként értelmezik — s nálunk különösen LAZICZIUS GYULA működésének eredményeként alakulhatott — volna! — ki ez a meggyőződés (1. Általános nyelvészet 1942). Minthogy az előzőekben bemutatott példák tanúsága szerint LAZICZIUSnak SAUSSURE alapján megformált nézetei manapság teljesen hatástalanok, érdemesnek látszik gondolatmenetéből szó szerint idézni.

„A nyelvi rendszer az összefüggéseknek az a hálózata, amely az egyes nyelvi tényeket egymáshoz köti, s egy szorosan összefüggő egész részeivé avatja.

Minden nyelvi ténynek értéke van, s ezt mindig az a hely határozza meg, amelyet az illető tény a vele egy időben létező hasonló nyelvi tények között elfoglal.

A nyelvi tény tehát mindig egy bizonyos értéket képvisel, s ezt az értéket az illető ténynek a többiekhez való viszonya és a többiektől való különbsége határozza meg.

A nyelvi tények nem is annyira pozitív, mint inkább negatív valóságok. Nem az identitási (*a est a*), hanem az ellentéti elvben (*a non est non-a*) gyökeredzik a lényegük. „*Dans la langue il n'y a que differences*” — SAUSSURE-nek ez a mondása mélyen bevilágít a nyelv legelkébe. Csak különbségek vannak a nyelvben, illetve ezeket a különbségeket létesítő ellentétek. Szavak opponálnak szavakkal, szerkezetek szerkezetekkel, s ezeknek az ellentéteknek az összege a nyelvi rendszer.

Ha a magyar főnevek vagy igék ragozási paradigmáit nézzük, gyakran találunk olyan alakokkal, amelyek — látszólag — rag nélkül jelentkeznek. Pl. *látok*, *látsz*, de *lát*; *képet*, *képnek*, de *kép*. Az ilyen *lát* és *kép*-féléről azt is szokták tanítani, hogy ezek rag nélküli, pusztán főnevek. Ez a tanítás helytelen, mert a *lát* is és a *kép* is ragos alak, csak mindkettőnek a ragja zérusfokon áll.

A *lát* is és a *kép* is tagja egy-egy ragozási rendszernek. Az egyik a *látok*, *látsz*, *látunk* stb. alakokkal, a másik a *képet*, *képnek*, *képek* stb. alakokkal együtt alkot paradigmátikus rendszert. Az egész nyelvi rendszerhez képest ezek a paradigmák csak kis részletrendszerek, de a rendszeri sajátosságok itt is kiütözköznek. Ezekben is az egyes rendszertagoknak egymáshoz való viszonya és egymástól való különbsége a lényeges, az, hogy a *látok* nem *látsz*, nem *látunk*, és így tovább. Erre a különbségi szerepre természetesen a negatív utójelű *lát* is kiválóan alkalmas.” (I. m. 34—39).

Bizonyos, hogy ennek az idézetnek az „eszmei”: a nyelv és a beszéd (*langue-parole*) kettéválasztása, a „nyelv” rendszerszerűsége, a rendszernek mint a „nyelvtudomány egységes és konkrét tárgya”-nak értelmezése — a szakember számára ma nem lehetnek meglepőek. Előző tanulmányaimban (vö. ASZEG 1957—1970) én magam éppen a nyelv és beszéd kapcsolatának földerítésében véltem megtalálni a magyar mondat néhány nyelvtani problémájának megoldását. Az alábbiakban ezek tanulságaira alapozva kísérlem meg bemutatni nyelvünk (névszói) 0 morfémáinak rendszereit.

3. A kérdés indításakor mindjárt egy „súlyos” általános nyelvészeti dilemma adódik, s ezt lehetetlen megkerülni. DEME LÁSZLÓ szerint, akinek ezzel kapcsolatos koncepciója közzismert, s — tudomásom szerint — az egyetlen szerző, akinek a nyelv és beszéd dialektikája e téren is elhárítandó gondot okozott, például: „Ezek a 0 morfémák mindig konkrét részrendszereknek differenciatív értéket képviselő nullái. Ezért sem azonosítani nem lehet őket egymással, sem összevonni (egy „több

funkciós” nullává); ... A beszédben meg nincs is 0 morféma egyáltalán ... (Az általános nyelvészet alapjai, 161—162.) E felfogás szellemében a nyelv és a beszéd ott és úgy válnak el egymástól, ahogyan és ahol a morféma mint a nyelv alapegysége és a mondat mint a beszéd alapegysége elválaszthatók (pl. az *Enni jó—Öngyilkos lett bánatában* mondatpárokban): „... az *enni* vagy a *bánatában* szóalakról megmagyarázhatatlan volna, hogy az „összerakásnak” egy bizonyos fokán hogyan „csap át” az egyik alannyá, a másik okhatározóvá; hogy hogyan és miért „jelenik meg” bennük egyszercsak a mondatfunkciós szerep. Itt is csak a visszafordított szemlélet a reális. Ha úgy nézzük, hogy a mondat felbontásakor s a szóalaknak a mondatból való kiragadásakor eltűnik a mondatrészi funkció. A szóalak persze felbontható még (ha szerkesztett, azaz több morfémából áll); de már nem mint mondatrészt bonthatjuk fel, csak mint — környezete vesztett — morfémakomplexumot.” (I. m. 76.)

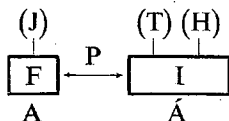
Könnyen belátható, hogy ezek a problémák azért jelennek meg a morfémák „létezési” és „működési” módjának vizsgálata során éppen itt, a nyelv és a beszéd határán, mert DEME úgy szemléli a nyelvi (langue) állapotot, mint amely valóságosan létezik, s ezért a *nyelvi* jelegység bizonyos sajátosságai nemcsak leírhatók, de össze is vethetők a *beszéd* egységével, a mondattal. Véleményem szerint azonban a nyelvi rendszer és a jelműködés kérdései csak a langue-parole kettősség dialektikájának keretében vethetők fel, ha fölteszük, hogy a nyelv és a beszéd úgy viszonyulnak egymáshoz, mint az általános a különöshöz. Így a nyelv mint az általános, mint a beszédben, a mondatban megtestesülő törvény nem úgy jön létre, hogy a beszédből mintegy „önerejéből” az idők folyamán kiválik — a kiválás csak a megismerő ember elvonatkoztató tevékenységének az eredménye. A nyelvi jel *rendszerbeli* tulajdonságai tehát nem a rendszer absztrakt, fiktív síkján keletkeznek, nem is ott „működnek”, hanem a nyelvi jel *saját* valóságában, a gondolatközlő mondatban. Természetes ezért, hogy a tipikusan *rendszerbeli* jelegyének, a morfémának a nyelvi tulajdonságai sem értékelhetők önmagukban, a rendszer izolációs szemléletében, hanem minden *adott* morféma esetében tekintettel kell lenni az absztrakció alapjául szolgáló — úgyszintén *adott* — valóságos mondatra.

Ha pedig most már a magyar mondatra vagyunk tekintettel, úgy látjuk, hogy az elsődleges absztrakció során a mondatból nem a ragos szómorfémát, hanem a — predikatív, jelzős, tárgyas, határozós — szó szerkezetet kaphatjuk. A szintagma az a legnagyobb nyelvbeli egység, amely a mondatból kivehető — és a ragos szóalak már egy másodlagos elvonatkoztatás keretében a szintagmából származtatható. A ragmorféma rendszerértékét tehát a mondatfunkció által meghatározott értékű szintagma determinálja.

Végezzük el most az első lehetséges kivonást, idézőjelbe izolálva a magyar mondat primér, verbális és nominális alaptagú szintagmáit.

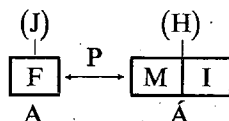
Verbális

A fehér kutya a holdat nagyon ugatja

Nominális

A tiszta hó nagyon fehér

A verbális mondat elemzése: alany *a fehér kutya*, állítmány *a holdat nagyon ugatja*. Alanyi mondatfunkciós tag az „a fehér kutya” minőségjelzős szintagma, állítmányi

mondatfunkcióval az „a holdat ugatja” tárgyas és a „nagyon ugatja” módhatározós szó szerkezet rendelkezik.

A nominális mondat elemzése: alany *a tiszta hó*, állítmány *a nagyon fehér*. Alanyi mondatfunkciós tag az „a tiszta hó” minőségjelzős szintagma, állítmányi funkcióval a „nagyon fehér” módhatározós szó szerkezet rendelkezik.

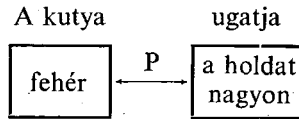
Ezekén kívül mindkét mondatból kivethető még egy-egy predikatív szintagma („a kutya ugatja” — „a hó fehér”) — de itt az egyes tagok nem közvetlenül, nem egyedül, hanem determinánsaikkal együtt, egységesen állnak viszonyba. Ez a viszony minden szintagma esetében értelmi összefüggésen alapuló nyelvtani jelentésviszony: két-két szómorféma formális-tartalmi meghatározottságtól függő kapcsolata. A formális elem a rag, a tartalmi elem a szó faj kategóriájában manifestálódik.

4. A fentiekből következik, hogy az alanyi-állítmányi mondatfunkció *közvetlenül* csak a predikatív szintagmában levő nyelvi jelek nyelvtani-szintaktikai szerepét határozza meg. A „valamiről valamit állítás” viszonyfunkciója dönti el ugyanis azt, hogy alanyi helyértékben a szó (alaptag) szófaji-tartalmi szempontból főnév legyen, formális szempontból pedig nominatívuszi 0 ragos legyen. Tehát nemcsak a példamondatunkban levő „kutya-0” — „hó-0” szavak nyelvtani jelentését fogalmazhatjuk meg így: *nominatívuszi főnév*, hanem a következő mondatokban szintén alanyként álló szavakét is: *A szép-0 tetszik*; *Három-0 kell*; *Tanulni-0 lehet*. Tartalmi szempontból ez a helyzet könnyen értékelhető, hiszen csak szubsztanciafoglalom lehet a mondatban a kijelentés alapja, és a melléknév meg a számnév a „szép valami”, „három valami” főnévi alaptagú szintagmák helyett állnak, a főnévi igenév pedig a „tanulás” főnévvé lexikalizálható. A 0 morféma nominatívuszi értéke is érthető, ha belátjuk, hogy a *valódi* főnév viszonyragozási paradigmájában csak az alanyesetnél fordul elő más raggal nem helyettesíthető 0 rag — az alanyként álló szót pedig más ragos szóalakká transzformálni lehetetlen.

Ugyancsak a predikatív viszonyfunkció dönti el azt is közvetlenül, hogy az állítmányként álló szó (alaptag) szófaji-tartalmi szempontból ige legyen, formális szempontból pedig az alanyi szóra tekintettel kongruáló személyragos legyen — azzal a megszorítással, hogy a *léte*, a *marad* és a *műlik* bizonyos esetekben 0 morfémás névszóval állnak („ugatja” — „fehér-0+V”). Tartalmi szempontból ez a helyzet könnyen értékelhető, hiszen csak akcidenziafoglalom lehet a mondatban a kijelentés eredménye, és szintaktikai szerep híján az igével együtt álló névszó is az ige akcidenziakörébe vonódik. Ez utóbbi aktusnak formális jele az állítmányi névszólokativuszi-esszívuszi értékű határozói 0 ragja. A 0 morféma határozói értéke is érthető, ha belátjuk, hogy az állítmányi névszót szintagmataggá transzformálva a 0 morféma helyett „testes” ragot kaphatunk: *A hó fehér* → *A hó fehér-ként (fehér állapotban) létezik*. Persze ez a transzform mint valóságos mondat *A hó fehér* valóságos mondat helyett nem létezik: és éppen ez a magyarázata annak, hogy az állítmányi névszó nem áll szintaktikai viszonyban saját igéjével.

Ha mármost a determinánsokat vizsgáljuk ugyanezen a „felülről” induló nyomvonalon, azt várhatjuk, hogy ezek formális-tartalmi tulajdonságait közvetlenül nem a predikatív mondatfunkció fogja determinálni, hanem a mondatfunkció által elsődlegesen már meghatározott predikatív szintagma. A predikatív szó szerkezet két tagja ugyanis külön-külön alaptagja egyrészt az alanyi, másrészt az állítmányi mondatfunkciós szintagmának — e szintagmák determinánsai viszont tartalmi szempontból alkotórészei az alaptagoknak még akkor is, ha a „puszta”

alaptagok fogalmi körén belül, kifejtetlenül, csak virtuálisan léteznek. Például nézzük első mondatunkat:

Láthatjuk tehát, hogy az alanyi funkciós mondattag végső alaptagja saját, a mondatfunkció által már meghatározott jelentéskörén belül dönti el kifejtett vagy kifejtetlen elsődleges determinánsainak, a jelzőknek a nyelvtani jelentését. Úgy-szintén láthatjuk, hogy az állítmányi funkciós mondattag végső alaptagja saját, a mondatfunkció által már meghatározott jelentéskörén belül dönti el kifejtett vagy kifejtetlen elsődleges determinánsainak, a tárgynak és a határozónak a nyelvtani jelentését.

Alanyi szerepben a valóságos főnévi alaptagon az egyetlen primér determináns a jelző, mindenekelőtt a par excellence jelző, az úgynevezett *minőségjelző*. Minthogy a főnév fogalmi köre tulajdonság-akcidienciákból áll, természetesnek látszik, hogy e determináns tartalmilag, szófaját tekintve melléknév. E melléknév formális jellemzője a nominatívuszi 0 rag, mivel a melléknév viszonyragozási paradigmájában csak az alanyesetnél fordul elő más raggal nem helyettesíthető 0 rag — a jelzőként álló melléknévet pedig más ragos szóalakká transzformálni lehetetlen. Az alanyi szerepű elsődleges minőségjelzői szószerkezet alaptagja és determinánsa között tehát viszonyrag-kongruencia figyelhető meg. („A fehér-0 kutya-0” — „A tiszta-0 hó-0”). Élesen elkülönül viszont ettől a „valódi” jelzőtől a birtokos jelző, mivel a birtoklás-mozzanat akcidienciája már nem tartozik a főnév „eredeti” természetéhez, csupán kívülről vihető be annak belső, fogalmi jelentéskörébe. Tartalmi szempontból természetes ezért, hogy a birtokos jelző csak főnév lehet, hiszen csupán szubsztancia „birtokolhat” egy másik szubsztanciát. Ennek az aktusnak formális jele lehet a genitívuszi értékű 0 rag — s ez az érték világosan kiderül a következő transzformációs összevetésből: *A tenger-0 partja homokos*. — *A tengernek a partja homokos*. A 0 morfémák különböző rendszerértéke miatt e transzformok birtokos jelzői szószerkezeti jelentése egyforma, és az elsőben („A tenger-0 partja-0”) megfigyelhető viszonyrag-kongruencia csak látszólagos.

Állítmányi szerepben a pusztá igei alaptagon a tárgy és a határozó („a holdat ugatja”, „nagyon ugatja”) a névszói-igei alaptagon a *határozó* („nagyon fehér-0 + V”), illetve, ha az állítmányi névszó főnév, a *jelző* (*Ez jó barát* — *Ez az én barátom*) lehet elsődleges determináns. Tartalmi szempontból ez a helyzet úgy értelmezhető, hogy az igenek mint a cselekvés, a létezés és a történés akcidienciáival bíró fogalomnak a körét a névszók mint tárgyi és határozói akcidienciák töltik ki — a valódi főnévi állítmányi névszó fogalmi körét pedig, szófaji természetének megfelelően, a jelzők. A tárgy szófaji *tartalma* mindig főnévi: *A holdat ugatja* — *A szépet keresi* — *Hármát ütött* — *Szeret tanulni* — ugyanis az ige akcidienciái csak szubsztanciára irányulhatnak, és nyilvánvaló, hogy a második és a harmadik példában az „a szép-
valamit” — „a három valamit” főnévi értékű szintagmák helyetteseként áll a melléknév és a számnév, a főnévi igenévi determináns pedig a szintagmán belül főnévvé lexikalizálható (*Szereti a tanulást*). Ha a tárgyi determináns nem *t* ragos, akkor formáját tekintve mindig akkuzatívuszi értékű 0 ragos: „lát engem-0” — „nézem magam-0” — „leveszem a kalapom-0” — „szeret tanulni-0”. Az első három

esetben a 0 morféma akkuzatívuszi értékét a „lát engem-et” — „nézem magam-at” — „leveszem a kalapom-at” transzformok igazolják, a főnévi igenév akkuzatívuszi 0 ragját a „szereti a tanulás-t” változat mutatja. A *t* és a 0 ragok rendszer-egyenértékét éppen a fenti szintagmákban betöltött tökéletesen azonos szintaktikai funkció bizonyítja, akkuzatívuszi rendszer-helyértéküket pedig a főnévi paradigma más ragos helyértékeivel szemben éppen a különbség biztosítja.

Az állítmányi szerepű elsődleges határozói determináns szófaji tartalma mindig névszói — és ez fordítva is érvényes: minden olyan nyelvi jel, amely ebben a helyzetben áll, névszóként értékelendő. Formális szempontból tehát szintén szükségyszerű, hogy az abszolút névszóragozási paradigma határozói ragrendszeréből a lokatívuszi, latívuszi és ablatívuszi irányhármasság szerint „részesüljön”, azaz legalább egy névszóragoztól fölvegyen, fölvehessen. Így a határozói igenév mindig lokatívuszi 0 ragot kap („sietve-0 jön”), a főnévi igenév latívuszi 0 ragot („vadászni-0 megy”), a valóságos helyhatározószók pedig a 0 morfémát mindhárom irányban funkcióval terhelik („itt-0 van” — „ide-0 jön” — „innen-0 megy”). E három 0 morféma különböző rendszer-értékét a lehetséges transzformok *sietve-0* → *sietvé-n* — *vadászni-0* → *vadászás-ba* — *itt-0* → *ezen a hely-en* — *ide-0* → *erre a hely-re* — *innen-0* → *erről a hely-ről*, e transzformok helyességét pedig a lehetséges kérdések: *hol?* *hogyan?* — *hová?* *miért?* — *honnan?* — meggyőzően demonstrálják.

5. A magyar névszói 0 viszonyragok rendszere a funkcionális megoszlás alapján a következőkben összegezhető.

Nominatívuszi A madár-0 repül. A nagy-0 madár repül.

Akkuzatívuszi Szeretek olvasni-0. Látsz engem-0.

Genitívuszi Az én-0 könyvem jó. A tenger-0 partja homokos.

Lokatívuszi A hó fehér-0. A ház itt-0 van. Sietve-0 megy.

Latívuszi Ide-0 jön. Tanulni-0 megy. Neki-0 adom.

Ablatívuszi Innen-0 megy. Tőle-0 fél.

Hangsúlyozni kell, hogy ez a rendszer a valóban létező mai magyar mondatok analitikus vizsgálata útján, egy megismerő aktus szándékos elvonatkoztató tevékenységének keretében „jön létre”, önmagában nem létezik, mint működő „általános”, nyelvi szabályrendszer csak a „működésben” levő gondolatközlő különös mondatban testesül meg. Ha azonban már — a fent látható állapotban — „készen van”, akkor ugyanez az emberi megismerő tevékenység magára az absztrakt rendszerre is irányulhat, s néhány, a rendszer síkján megfogalmazható következtetéshez is eljuthat.

Mindenekelőtt föltűnhet, hogy az alanyi szó, az állítmányi névszó, a melléknévi jelző és — igen gyakran — a lokatívuszi határozó 0 morfémás szóalakja egyáltalában nem, vagy csak nagyon mesterkéltén, erőltetve transzformálható más ragos szóalakká. Ha pedig ehhez még hozzávesszük, hogy a predikatív szintagma tagjai nincsenek egymással alárendelő formális-tartalmi kapcsolatban, és hogy a melléknévi jelző formális alárendeltsége is „gyenge” a kongruencia miatt — adódhatik annak kimondása, hogy ezek ragja tulajdonképpen lokatívuszi „eredetű”, éppen úgy, mint a lokatívuszi határozó 0 morfémája. Továbbá: ha azt nézzük, hogy egyedül a lokatívuszi határozói determináns 0 ragjának nincsenek alternánsai, a tárgyi és a birtokos jelzőinek vannak — adódhatik annak kimondása is, hogy „saját” értékében, determináns ragjaként csak a lokatívuszi 0 morféma szemléltethető. Támogathatja még ezt a meggyőződést annak felismerése is, hogy lokatívuszi értékű határozószóink közt igen sok a „valódi”, a mai nyelvérzék szintjén elemezhetetlen

(*itt, sehol, így, hogy* stb.), amelyeknél a szintagmatikus 0 ragos lokatívuszi érték „belülről” nem látszik — ugyanakkor a latívuszi és az ablatívuszi értékű határozószóink többsége „névmási” (*tőle-0 — ettől, neki-0 — ennek* stb.), amelyeknél a szintagmatikus irány-érték a 0 ragtól „függetlenül” az átlagos nyelvérték számára is nyilvánvaló. Valószínűsíthető ezért, hogy a nominatívuszi-lokatívuszi 0 morféma „saját” szintaktikai funkciója a lokatívuszi határozói determináns a legtisztább, a melléknévi jelzőn már halványabb, az állítmányi névszón erejét veszített, az alanyi alaptagon nem „determinál” — s a névutós névszón (*a ház-0 mellett*) már föl sem ismerhető. A többi 0 rag funkciók megoszlása és viszonyterheltsége nyilván másodlagos, nyelvi rendszerépítő erejük a morfématranszformáció és a formaanalógia szempontjának segítségével értelmezhető.

Az értelmezés tágasabb — és merészebb — összefüggéseibe így aztán csupán az egyetlen valóban létező 0 morféma, a lokatívuszi szerepű 0 rag állítható. Úgy látszik, hogy a nyelvi „anyagtakarékoság” elve működik akkor, amikor determináns jelenik meg, hiszen nyelvünkben éppen a lokatívuszi határozók rendszere a leggazdagabb. E gazdagság is érthető, ha meggondoljuk: a szintagmák a maguk jelentésében a nyelvet teremtő és újrateremtő embernek az objektív valóságra irányuló megismerési aktusait őrzik, és az ember a megismerés tárgyát csak úgy tudja valamely nyelvtani kategóriában tömöríteni, ha kiragadja a „valahonnan — valahová” tartó térbeli és a „valamikortól — valameddig” tartó időbeli mozgásából, és a mozdulatlanság állapotába dermesztve statikus szemlélet tárgyává teszi. A nyelvi kifejezésben ez úgy mutatkozik meg, hogy a kétféle — latívuszi és ablatívuszi — valóságos irányhatározó találkozásakor a tér és az idő koordinátái a nyugvópontot jelölik, pl. *Tegnap nyolctól tízig vártalak* (Mikor?); *A könyv a szótártól jobbra van* (Hol?). Az állítmányi funkció, „igésült” névszó 0 morfémája a funkcióját veszített állapothatározó maradványainak lokatívuszi értékét őrzi, az alanyi szerepű főnév 0 ragja pedig szó szerint nominatívuszi, hiszen segítségével determinálás nélkül, csak megnevezéssel, mintegy nyelvi rámutatással állítjuk meg térbeli és időbeli mozgását annak az objektív valóság-dolognak, amelynek nyelvi jelszimbólumát a mondatban a gondolatközlés alapjául tesszük.

ÜBER DAS „UNSICHTBARE” MORPHEM

Von

F. BODNÁR

Der Verfasser, kritisierend jene in der ungarischen grammatischen Fachliteratur verbreitete Auffassung, nach der die einzelnen Syntagmaglieder in dem Satz auch ohne Suffix, in Stammform stehen können, schafft das heutige ungarische Sprachsystem des nominalen 0 Suffixmorphems durch die Analyse der aus dem Satz abstrahierbaren Syntagmen. Dieses System gründet sich auf der Funktionverteilung der 0 Suffixwerte im Nominativ, Accusativ, Genitiv und bei den Adverbialen, demonstrierend die „ursprüngliche” synchronische Einheit von der Funktion der Nominativ- und Lokativsuffixmorphemen in den predikativen und adverbialen Syntagmen.